

dr hab. Witold Jarno, prof. UŁ
Instytut Historii
Wydział Filozoficzno-Historyczny
Uniwersytetu Łódzkiego

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło	Data
13.12.21	mail
Ref:	Dot.
14.12.21	paper

Łódź, dn. 12 XII 2021 r.

wpł. 15.12.21
Injsh
R

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Szymona Kucharskiego pt. „Garnizon
Wojska Polskiego w Wilnie w latach 1922-1939” (Warszawa 2021, ss. 517) przygotowanej
pod kierunkiem dr. hab. Tadeusza Kondrackiego, prof. IH PAN**

Tematyka dotycząca historii wojskowej wschodnich kresów II Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym cieszy się obecnie sporym zainteresowaniem wśród polskich badaczy, lecz pomimo prowadzonych badań, wiele zagadnień nie doczekało się dotąd pełnego naukowego opracowania. O ile dość dobrze omówione zostały w dotychczasowej polskiej historiografii zagadnienia dotyczące organizacji Wojska Polskiego w okresie międzywojennym (tj. w latach 1921-1939) – to problematyka jego dziejów na Kresach Wschodnich w tym okresie nadal jest stosunkowo uboga. Większość dotychczasowej literatury w odniesieniu do powyższego zagadnienia koncentruje się na problematyce działań wojennych w latach 1918-1920 (wojna polsko-ukraińska, wojna polsko-rosyjska) oraz na wojnie obronnej Polski w 1939 r. (agresja Armii Czerwonej, starcia na Kresach Wschodnich, czy obrona większych miast na tych ziemiach, jak np. Grodna, Lwowa i Wilna). Natomiast dzieje garnizonów Wojska Polskiego we wschodniej części II Rzeczypospolitej wciąż w większości czekają na swych badawczy, gdyż do tej pory szerszego omówienia doczekała się jedynie niewielkie część spośród nich (np. garnizony we Lwowie, Lidzie, Stanisławowie). Oczywiście, fragmentaryczne wiadomości można znaleźć w szeregu różnych publikacji odnoszących się do historii Kresów Wschodnich w latach II Rzeczypospolitej, lecz są to zazwyczaj jedynie wycinkowe informacje, którym daleko do naukowej monografii historii poszczególnych polskich garnizonów na wspomnianym obszarze.

Odbudowywana w szybkim tempie od 1918 r. armia polska odegrała istotną rolę w procesie kształtowania granic odradzającej się Polski, tworzenia zrębów państwowości polskiej, jak i zapewnieniu jej bezpieczeństwa w okresie międzywojennym, zarówno w skali całego państwa, jak i w wymiarze regionalnym. Badania w tym ostatnim wymiarze – w odniesieniu go garnizonu wileńskiego – są potrzebne i zasadne zarówno z uwagi na ich znaczenie poznawcze, jak i patriotyczno-wychowawcze. Recenzowana rozprawa doktorska

mgr. Szymona Kucharskiego porusza ważną i nadal słabo zbadaną część historii wojskowej dotyczącej jednego z największych garnizonów Wojska Polskiego w latach II Rzeczypospolitej, jakim był garnizon wileński. Zasadniczym celem badawczym pracy jest – zgodnie z postulatami badawczymi zawartymi w jej „Wstępie” – ukazanie całościowej historii garnizonu wileńskiego w okresie międzywojennym. Warto podkreślić, że Doktorant podjął swoje badania mając świadomość złożoności poruszanej problematyki, obejmującej szereg różnorodnych zagadnień (często bardzo szczegółowych), w większości słabo dotąd przebadanych, a przez to mających niewielkie odzwierciedlenie w dotychczasowym dorobku polskiej historiografii. Recenzowana rozprawa mgr. Szymona Kucharskiego stanowi pierwszą w polskim piśmiennictwie historyczno-wojskowym próbę kompleksowego omówienia historii garnizonu wileńskiego, mającą wypełnić istotną lukę w polskiej historiografii, co dowodzi trafności i zasadności wyboru jej tematu badawczego.

Należy tu z uznaniem podkreślić, że mgr Szymon Kucharski – niemający wykształcenia historycznego (z wykształcenia jest chemikiem) – jest w zakresie nauk humanistycznych (dyscyplina historia) „swoistym samoukiem” rozwijającym od wielu lat swoje zainteresowania badawcze związane z zasadniczo z problematyką budownictwa wojskowego w II Rzeczypospolitej. W ramach swej pasji prowadzi szerokie kwerendy archiwalne, odbywa liczne wystąpienia na konferencjach naukowych i wyjazdy terenowe związane z tematyką budownictwa wojskowego oraz publikuje artykuły o charakterze naukowym (opublikowane w specjalistycznych periodykach poświęconych tematyce wojskowej, np. w „Przeglądzie Historyczno-Wojskowym”, „Zeszytach Naukowych Muzeum Wojska w Białymstoku”, czy „Zeszytach Historycznych WIN-u”). Dzięki temu z dużym znawstwem porusza się w zagadnieniach poruszanych w temacie badawczym recenzowanej rozprawy doktorskiej (m.in. w odniesieniu do terminologii, wiedzy ogólnie wojskowej, czy skomplikowanych zagadnień przemian organizacyjnych polskiej armii). Magister Szymon Kucharski wykazał się przy tym solidnym przygotowaniem warsztatowym, które pozwoliło mu rzeczowo rozwiązywać poruszane problemy badawcze.

ZAKRES CHRONOLOGICZNY I PRZEDMIOTOWY

Przyjęte cezury czasowe można uznać za poprawne, gdyż zostały oparte na ważnych i niebudzących zastrzeżeń datach: rok 1922 będący cezurą początkową odnosi się do formalnego włączenia Wileńszczyzny do Państwa Polskiego, zaś rok 1939 jako cezura końcowa – do kampanii wrześniowej w 1939 r., która przyniosła kres istnienia wileńskiego garnizonu. Jak słusznie stwierdził Doktorant we „Wstępie” – iż o ile cezura końcowa nie

budzi dyskusji, to początkowa data zawarta w tytule rozprawy faktycznie wymaga obszerniejszego wyjaśnienia, co też mgr Szymon Kucharski uczynił, podkreślając, że: „Ogólnym tematem pracy jest opis funkcjonowania struktur wojskowych w Wilnie w okresie pokojowym” – co faktycznie w odniesieniu do omawianego garnizonu miało miejsce w latach 1922-1939. Tym samym, problem badawczy można uznać za poprawnie sformułowany pod względem zakresu chronologicznego. Jednak pewną wątpliwość Recenzenta budzi w tym zakresie bardzo szerokie omówienie w recenzowanej pracy w kolejnych rozdziałach szeregu zagadnień odnoszących się do wojskowych dziejów Wilna z lat 1918-1922 (m.in. formowania jednostek liniowych i formacji różnych służb, ich zakwaterowania, udziału w walkach o miasto, wreszcie kwestia „buntu” gen. Lucjana Żeligowskiego i powstanie „niezależnego” wojska Litwy Środkowej). Zagadnienia te są oczywiście jak najbardziej potrzebne dla realizacji postawionych celów badawczych i z tej perspektywy ich szczegółowe (momentami wręcz drobiazgowo) zaprezentowanie jest jak najbardziej słuszne i zasadne. Jednak z uwagi na zawartą w tytule recenzowanej pracy cezurę początkową (1922) można się zastanowić, czy nie lepiej byłoby skoncentrować problematykę dotyczącą historii wileńskiego garnizonu w latach 1918-1922 w pierwszym rozdziale recenzowanej pracy (*nota bene* o takiej właśnie nazwie: „Wprowadzenie – wojskowe dzieje Wilna w latach 1918-1922”). Natomiast dzieje jednostek i instytucji wojskowych z tego okresu omawiane w kolejnych rozdziałach byłoby lepiej przenieść do wspomnianego pierwszego rozdziału (*nota bene* stosunkowo niewielkiego pod względem objętości w obecnej wersji pracy), co w ocenie Recenzenta byłoby lepszym rozwiązaniem w odniesieniu do ram chronologicznych zawartych w temacie recenzowanej rozprawy. Autor mógłby także rozważyć – przed ewentualnym wydaniem pracy drukiem – także możliwość przesunięcia cezury początkowej na rok 1918, co lepiej odpowiadałoby jej aktualnej zawartości treściowej. Autor dokładnie sformułował we „Wstępie” cele badawcze, które sprowadzają się do całościowego omówienia dziejów wileńskiego garnizonu (organizacja dowództw i wojsk stacjonujących w Wilnie, warunki zakwaterowania, zaopatrzenia i szkolenia, fortyfikacje wileńskie, zadania Komendy Obszaru Warownego „Wilno” – później Dowództwo Obszaru Warownego „Wilno”, specyfika tutejszego garnizonu, tzw. życie codzienne żołnierzy, przygotowania do wojny, mobilizacja jednostek garnizonu wileńskiego w 1939 r., przygotowania obronne miasta i jego obrona). Reasumując, w ocenie Recenzenta (pomimo wskazanych powyżej sugestii) zakres chronologiczny i przedmiotowy przedstawionej do oceny dysertacji doktorskiej można uznać za zasadny i prawidłowy.

ŹRÓDŁA I LITERATURA

Dotychczasowy stan badań nad dziejami garnizonu wileńskiego Wojska Polskiego w latach II Rzeczypospolitej jest wysoce niezadowolający, toteż mgr. Szymon Kucharski stanął niewątpliwie przed trudnym zadaniem opracowania wybranego przez siebie tematu badawczego, który niejako siłą rzeczy musiał zostać oparty w głównej mierze na archiwaliach proveniencji wojskowej. Recenzowana rozprawa została napisana na szerokiej bazie materiałowej, zarówno w odniesieniu do archiwaliów, jak i literatury przedmiotu. W tym celu Autor przeprowadził kwerendę w dziewięciu placówkach archiwalnych (w tym czterech zagranicznych). Dominującą rolę odegrały archiwalia proveniencji wojskowej zgromadzone w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego, w którym mgr Szymon Kucharski przeprowadził bardzo szeroką kwerendę najważniejszych z punktu widzenia tematu badawczego niemal 60 różnorodnych zespołów archiwalnych. Objęła ona m.in. dokumentację instytucji szczebla centralnego, okręgowego i rejonowego, jednostki i instytucje wojskowe stacjonujące w Wilnie, kolekcję akt personalnych (49 oficerów i generałów), rozkazy Dowództwa OK nr III Grodno z lat 1920-1939, Dzienniki Rozkazów i Dzienniki Personalne MSWojsk. Autor wykorzystał najważniejsze zespoły archiwalne związane z dziejami wileńskiego garnizonu, m.in.: Komenda Miasta „Wilno”, Inspektorat Armii w Wilnie, Dowództwo Okręgu Etapowego „Wilno”, różne departamenty Ministerstwa Spraw Wojskowych, czy oddziały Sztabu Głównego, dowództwa 1 i 19 Dywizji Piechoty, 3 Brygady Kawalerii, 3 Grupy Artylerii oraz ponad dwudziestu jednostek liniowych i kilkunastu instytucji wojskowych zakwaterowanych w Wilnie. Dziwi jednak brak zespołu: Dowództwo Okręgu Korpusu nr III Grodna (sygn. I.371.3) liczącego 69 jednostek aktowych, w których prócz rozkazów dowództwa okręgu i wykazów uposażenia oficerów pełniących służbę we wspomnianym dowództwie (te zagadnienia zawarte są w niemal połowie jednostek aktowych tego zespołu) – znaleźć można szereg dokumentów dotyczących organizacji, dyslokacji, wyszkolenia i tzw. życia wojska w całym okręgu. Pewnym usprawiedliwieniem zapewne jest fakt, że Autor skorzystał z obszernej kolekcji zawierającej drukowane rozkazy dzienne, tajne i wewnętrzne Dowództwa Okręgu Korpusu nr III z lat 1920-1939, która to kolekcja jest znacznie obszerniejsza w odniesieniu do rozkazów tego dowództwa, niż fragmentaryczne akta zawarte we wspomnianym zespole archiwalnym. Oceniając całokształt kwerendy archiwalnej przeprowadzonej przez mgr. Szymona Kucharskiego w Centralnym Archiwum Wojskowym trzeba – pomimo powyższej uwagi – podkreślić jej bardzo szeroki zakres w odniesieniu do jednostek i instytucji wojskowych stacjonujących w Wilnie. Doktorant przejrzał także wybrane zespoły w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im.

Generała Sikorskiego w Londynie dotyczące kampanii wrześniowej 1939 r. w Wilnie i najbliższej okolicy, jak również dwie kolekcje pozostawione przez oficerów służących w okresie międzywojennych we wspomnianym garnizonie. Kwerenda objęła również Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie. Dodatkowo – co warto podkreślić – mgr Szymon Kucharski przeprowadził kwerendę w kilku innych placówkach archiwalnych (Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas w Wilnie, Государственный Архив Гродненской области w Grodnie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni), gdzie przejrzał dokumenty dotyczące garnizonu wileńskiego. Trzeba tu jednak dodać, że powyższe placówki archiwalne mają w istocie jedynie charakter uzupełniający w stosunku do materiałów zgromadzonych w Centralnym Archiwum Wojskowym.

Autor wykorzystał także w niezbędnym zakresie dorobek polskiej historiografii związanej z tematem badawczym recenzowanej rozprawy, na co składają się: źródła drukowane i akty normatywne (14 pozycji), wspomnienia (25 pozycji), opracowania zwarte (240 pozycji), artykuły zamieszczone w czasopiśmie (72 pozycje), źródła internetowe (21 pozycji), niepublikowane prace doktorskie (3 pozycje) oraz zbiory kartograficzne obejmujące przedwojenne mapy wydane przez Wojskowy Instytut Geograficzny. Literaturę przedmiotu na której mgr Szymon Kucharski oparł swoje rozważania można uznać za bardzo rozległą, zarówno pod kątem ilościowym, jak i tematycznym, co pozwala stwierdzić, że Doktorant w niezbędnym stopniu wykorzystał literaturę przedmiotu dotyczącą badanego tematu.

Podsumowując powyższe rozważania, przeprowadzoną przez Doktoranta kwerendę archiwalną i biblioteczną można uznać za w pełni wystarczającą dla realizacji tematu badawczego zawartego w tytule recenzowanej rozprawy doktorskiej. Warty podkreślenia jest również fakt, iż do wielu dokumentów (zgromadzonych zwłaszcza w Centralnym Archiwum Wojskowym) Doktorant dotarł jako pierwszy badacz. Dlatego też całokształt kwerendy archiwalno-bibliotecznej oceniam pozytywnie.

KONSTRUKCJA PRACY

Praca mgr. Szymona Kucharskiego (licząca 517 stron) zbudowana jest w sposób klasyczny – zawiera wstęp, siedem rozdziałów problemowych, zakończenie, bibliografię i wykaz skrótów. Konstrukcja pracy ma charakter problemowo-chronologiczny, co wydaje się słusznym rozwiązaniem w przypadku tematu recenzowanej rozprawy. Zasadniczo można zgodzić się z przyjętym podziałem, lecz wątpliwości budzi nierównomierność objętości poszczególnych rozdziałów (rozdział I liczy 33 strony, rozdział II – 68 stron, rozdział III – 179 stron, rozdział IV – 31 stron, rozdział V – 23 strony, rozdział VI – 82 strony, a rozdział

VII – 26 stron. Należałoby je nieco „ujednolicić” pod względem objętości, czemu np. mogłoby służyć przeniesienie do rozdziału pierwszego szeregu szczegółowych informacji zawartych w kolejnych rozdziałach – dotyczących historii i organizacji stacjonujących w Wilnie dowództw, jednostek i instytucji wojskowych odnoszących się do okresu sprzed 1922 r. Rozdział pierwszy byłby tu najlepszym miejscem dla zawarcia powyższych kwestii, tym bardziej, że jest on stosunkowo niewielki objętościowo, a rozdziały od drugiego do szóstego mają w swoich tytułach cezurę czasową 1922-1939. Z kolei w odniesieniu do bardzo rozbudowanego objętościowo rozdziału trzeciego – lepszym rozwiązaniem byłoby podzielenie go w oparciu o jego trzy dotychczasowe podrozdziały na trzy odrębne rozdziały poświęcone broniom głównym (piechocie, kawalerii i artylerii). Wątpliwości budzi także rozdział piąty zatytułowany „*Pozostałe bronie w garnizonie WP w Wilnie w latach 1922-1939*”, bowiem pierwsze dwa jego podrozdziały (żandarmeria i tabory) nie były w rozumieniu terminologii wojskowej bronią, lecz służbami i powinny znaleźć się w rozdziale szóstym poświęconym zagadnieniom służb wojskowych. Jeszcze większe zdziwienie budzi podrozdział trzeci w rozdziale piątym – „*Inne oddziały i formacje*”, w którym omówiono wojskowe kursy maturalne, formacje ochrony granic, jednostki Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego oraz bataliony pracy Junackich Hufców Pracy. Trudno zaliczyć je do broni Wojska Polskiego, bowiem stanowią one odmienną tematykę, którą należałoby zawrzeć w odrębnym rozdziale poświęconym zagadnieniom współpracy władz wojskowych z lokalnymi władzami cywilnymi (w odniesieniu do jednostek Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego oraz batalionów pracy Junackich Hufców Pracy). Z kolei tematyka wojskowych kursów maturalnych lepiej pasowałaby do rozdziału poświęconego tzw. życiu codziennemu żołnierzy, gdzie można byłoby także przenieść rozproszone w kilku rozdziałach zagadnienia poświęcone problematyce wyszkolenia, działalności kulturalno-oświatowej, sportu wojskowego oraz obchodów uroczystości wojskowych i świąt. Natomiast krótki fragment (liczący zaledwie trzy strony) dotyczący formacji ochrony granic – jako odbiegający od innych zagadnień – można byłoby umieścić np. w zakończeniu zmodyfikowanego rozdziału poświęcanego jednostkom piechoty. Nie jest to oczywiście rozwiązanie idealne, lecz w obecnej wersji pracy trudno znaleźć dla tego fragmentu lepsze miejsce. Dlatego też w przypadku ewentualnej publikacji pracy w wersji książkowej – w ocenie Recenzenta – należałoby nieco zmodyfikować jej konstrukcję, celem zbliżenia objętości wszystkich rozdziałów oraz lepszego wyartykułowania w nich omawianych zagadnień. Nasuwa się jeszcze jedno spostrzeżenie – niepotrzebne wymienianie w nazwach większości rozdziałów (od drugiego do szóstego) określenia „... w garnizonie WP w Wilnie w latach 1922-1939”,

gdyż jest to oczywistą konsekwencją tytułu samej rozprawy doktorskiej. Pozostałe uwagi dotyczące konstrukcji pracy zostały podane przy omawianiu zawartości merytorycznej poszczególnych rozdziałów.

We „Wstępie” znalazły się wszystkie wymagane elementy (m.in. omówienie tematu rozprawy i jej celów badawczych, metod badawczych, dotychczasowego stanu badań nad analizowanym tematem oraz wykorzystania źródeł archiwalnych). Dodatkowo Autor zawarł w nim omówienie podstawowych pojęć (garnizon, obszar warowny, obóz warowny) – jakże istotne dla precyzyjnego omówienia specyfiki garnizonu wileńskiego.

W rozdziale pierwszym pt. *„Wprowadzenie - wojskowe dzieje Wilna w latach 1918-1922”* – stanowiącym stanowić w założeniu konstrukcji pracy wprowadzenie do zasadniczych rozważań związanych z tematem pracy i jej zakresem chronologicznym – Autor zawarł krótką charakterystykę geograficzną i historyczną Wilna, omówił polskie organizacje konspiracyjne działające w mieście w okresie I wojny światowej (Polska Organizacja Wojskowa) i w przededniu odzyskania niepodległości (np. Samoobrona Litwy i Białorusi) oraz najważniejsze operacje militarne toczące się na Wileńszczyźnie w czasie wojen o granice odrodzonej Polski (m.in. operacja wileńska z kwietnia 1919 r., walki w lecie 1920 r., czy tzw. bunt gen. Lucjana Żeligowskiego i powstanie Litwy Środkowej, co zostało ukazane na szerokim tle militarnopolitycznym. Jednak w ocenie Recenzenta, lepszym rozwiązaniem byłoby przeniesienie do tego rozdziału (stosunkowo małego obecnie pod względem objętościowym) szeregu szczegółowych informacji dotyczących dziejów dowództw i jednostek wojskowych stacjonujących w Wilnie w latach 1918-1922, które w kolejnych rozdziałach nadmiernie wykraczają poza ich cezurę początkową określoną w ich tytułach (rozdziały od drugiego do szóstego) na rok 1922. Dzięki temu można byłoby skupić w pierwszym rozdziale wszystkie zasadnicze kwestie dotyczące dziejów garnizonu wileńskiego w pierwszych latach istnienia II Rzeczypospolitej oraz jego reorganizacji w ramach trwającego od sierpnia 1921 r. procesu przejścia polskiej armii na tzw. stopę pokojową i reorganizacji wojsk Litwy Środkowej, co z kolei pozwoliłoby się w kolejnych rozdziałach skupić na rozważaniach dotyczących organizacji, dyslokacji i funkcjonowania we wspomnianym garnizonie dowództw, jednostek i służb po 1922 r.

Kolejne rozdziały poświęcone zostały poszczególnym elementom garnizonu wileńskiego w okresie międzywojennym. Rozdział drugi pt. *„Dowództwa w garnizonie WP w Wilnie w latach 1922-1939”* omawia szczegółowo Inspektorat Armii w Wilnie, dowództwo Okręgu Korpusu nr III w odniesieniu do jego elementów rozlokowanych w tutejszym garnizonie oraz władze garnizonowe (Dowództwo Miasta, Komenda Obozu Warownego i

Dowództwo Obszaru Warownego), wyróżniające się nietypową specyfiką lokalną na tle władz garnizonowych na obszarze reszty kraju – z uwagi na istnienie w Wilnie przez cały okres międzywojenny Obszaru Warownego. Pewne wątpliwości budzi użycie w tytule rozdziału wyrażenia „Dowództwa”, które jest w tym kontekście mało precyzyjne. Lepiej byłoby zastąpić je określeniem „Wyższe dowództwa i władze garnizonowe”, bowiem dowództwami są przecież i dowództwa dywizji, pułków oraz innych mniejszych samodzielnych jednostek wojskowych, które omówione zostały w kolejnych rozdziałach. Wątpliwości budzi także użycie w tytule drugiego podrozdziału (2.2. *Dowództwa okręgowe*) liczby mnogiej – sugerującej funkcjonowanie w Wilnie elementów, co najmniej dwóch różnych dowództw okręgów korpusów, podczas gdy w rzeczywistości w omawianym garnizonie Dowództwo Okręgu Korpusu nr III kwaterowało jedynie czasowo, a później ulokowano tu tylko nieliczne jego elementy. Użycie liczby mnogiej w tytule podrozdziału odnosiło się zapewne do istniejącego w latach 1919-1920 Dowództwa Okręgu Etapowego „Wilno”, którego szersze omówienie w tym rozdziale wykracza (jak wcześniej zasygnalizowano) znacząco poza jego ramy chronologiczne – w tym wypadku informacje o DOE „Wilno” lepiej byłoby przenieść do rozdziału pierwszego, a w rozdziale drugim skupić się na Dowództwie Okręgu Korpusu nr III w odniesieniu do problematyki jego pobytu w Wilnie (zwłaszcza skomplikowanych relacji organizacyjno-kompetencyjnych wynikających ze zmieniających się koncepcji stałego postoju dowództwa tego okręgu w Grodnie bądź w Wilnie – rozstrzygniętych pod koniec 1922 r. na korzyść Grodna oraz funkcjonowania w garnizonie wileńskim części komórek organizacyjnych wspomnianego dowództwa okręgu). W dalszej części drugiego rozdziału mgr Szymon Kucharski szczegółowo omówił skomplikowane zagadnienie lokalnych władz garnizonowych w Wilnie, wynikające z istnienia tu w okresie międzywojennym najpierw Obozu Warownego, a później Obszaru Warownego, gdyż były one niejako specjalnymi przypadkami dowództwa tutejszego garnizonu. Jego dowódcą był bowiem dowódca Obozu Warownego (później Obszaru Warownego), który pełnił zarazem funkcję komendanta garnizonu, mając do pomocy w zakresie spraw służby garnizonowej organ pomocniczy w postaci Komendy Miasta Wilno. Wszystkie te zagadnienia zostały przez doktoranta omówione i wyjaśnione w oparciu o pieczołowicie zebrany materiał archiwalny. Nie sposób tu pominąć jeszcze jednej kwestii – jaką było szczegółowe przedstawienie i omówienie poszczególnych obiektów zajmowanych przez wymienione w rozdziale wyższe dowództwa oraz instytucje służby lokalno-garnizonowej. W tym zakresie widać ogromną wiedzę autora, która pozwalała mu się swobodnie poruszać po zagadnieniu zakwaterowania wojska w wileńskim garnizonie, co

widać również w kolejnych rozdziałach recenzowanej pracy. W tym kontekście mamy niewątpliwie do czynienia z pierwszą w polskiej historiografii udaną próbą całościowego opracowania (oczywiście z podziałem na różne rozdziały) problematyki budownictwa i kwaterunku wojskowego w Wilnie w latach II Rzeczypospolitej.

Kolejny rozdział pt. „*Bronie główne w garnizonie WP w Wilnie w latach 1922-1939*” stanowi bardzo obszerne omówienie jednostek liniowych piechoty, kawalerii i artylerii stacjonujących w garnizonie wileńskim. Jest on w ocenie Recenzenta – jak wcześniej zasygnalizowano – zbyt długi (niemal 180 stron) w stosunku do pozostałych rozdziałów i lepiej byłoby go podzielić na trzy odrębne rozdziały poświęcone wspomnianym trzem rodzajom broni głównych. Wszystkie one zostały zaprezentowane w sposób szczegółowy, choć pewną wątpliwość budzi skoncentrowanie się autora na złożonym i słabo wciąż przebadanym procesie formowania szeregu jednostek w Wilnie w latach 1918-1922, przez co późniejsze lata (1922-1939) zostały w odniesieniu do kolejnych reorganizacji różnych jednostek omówione w zbyt skromnym zakresie, podobnie jak i zagadnienie kadry dowódczej poszczególnych jednostek piechoty, kawalerii i artylerii. Tu również należałoby część poruszanych zagadnień odnoszących się do lat 1918-1922 przenieść do rozdziału pierwszego (np. proces formowania Dywizji Litewsko-Białoruskiej na przełomie 1918 i 1919 r., czy postój w Wilnie oddziałów 6 i 10 DP zimą 1919 i 1920 r.), zaś w rozdziale trzecim skoncentrować się na procesie pokojowej reorganizacji jednostek stacjonujących (bądź mających w przyszłości stacjonować) w Wilnie oraz ich późniejszych szczegółowych przemianach organizacyjnych, jak również na wnikliwszej analizie ich obsad dowódczych w okresie międzywojennym. Zdziwienie budzi jednak umieszczenie w podrozdziale dotyczących piechoty, odrębnego fragmentu (3.1.3) dotyczącego Ochotniczej Legii Kobiet – trudno zrozumieć, jakimże to rodzajem broni głównych miałyby ona być. Również zaliczenie do piechoty liniowej formacji etapowych budzi zaskoczenie, gdyż i one nie należały do broni głównych, zaś ich zadania sprowadzały się do kwestii wartowniczo-ochronnych na wydzielonej strefie obszaru wojennego. Formacje etapowe istniały do czasu przeprowadzenia pokojowej reorganizacji polskiej armii w 1921 r., przez co wyodrębnienie w rozdziale fragmentu poświęconego tym formacjom (3.1.4) również znacząco wykracza poza ramy chronologiczne tego rozdziału i lepiej byłoby tą problematykę przenieść do rozdziału pierwszego. Tym samym rozdział trzeci – w odniesieniu do jednostek piechoty – można byłoby rozpocząć od piechoty Wojsk Litwy Środkowej, będącej dopiero piątym podrozdziałem (3.1.5) poświęconym temu rodzajowi broni głównych, na bazie których – w wyniku procesu przejścia Wojska Polskiego na tzw. stopę pokojową – powstały w

ostatecznym kształcie w latach 1921-1922 jednostki mające swe stałe miejsce postoju w okresie międzywojennym w wileńskim garnizonie (w tym również 1 DP Legionów, związanej po 1922 r. z Wilnem). Nienajlepszym jednak miejscem jest omówienie w tym podrozdziale (3.1.5 pt. „*Wielka przeprowadzka - legionści w Wilnie*”) przemian organizacyjnych przeprowadzonych we wszystkich pułkach piechoty stacjonujących w Wilnie (1 DP Legionów i 85 pp z 19 DP) w całym okresie międzywojennym – bowiem tytuł tego podrozdziału odnosi się przecież jedynie do jednostek piechoty legionowej. Późniejszym zagadnieniom dotyczącym przemian organizacyjnych wszystkich jednostek piechoty zakwaterowanych w Wilnie lepiej byłoby poświęcić odrębny podrozdział, a zamierzenia mobilizacyjne wynikające z planu mobilizacyjnego „W” należałoby przenieść do rozdziału siódmego dotyczącego roku 1939. Z kolei podrozdział (3.1.7 pt. „*Dowództwa wielkich jednostek piechoty*”) należałoby rozbudować o szerszy opis kadry dowódczej w dowództwie 1 DP Legionów i 19 DP (brak omówienia i analizy obsady stanowisk dowódców dywizji, dowódców Piechoty Dywizyjnej i szefów sztabu). Podobne uwagi, co w odniesieniu do piechoty, można sformułować w stosunku do pozostałych podrozdziałów dotyczących jednostek kawalerii i artylerii, gdzie również autor nadmiernie w stosunku do tytułu rozdziału rozpisuje się o ich dziejach w latach 1918-1921, zaś tzw. pokojowa historia poszczególnych jednostek pozostawia niedosyt u czytelnika. Problematyczne jest także rozdzielenie na dwa podrozdziały (3.3.2 – *Litewsko-białoruskie pułki artylerii* oraz 3.3.3 – *Artyleria polowa/lekka*) – gdyż pułki artylerii dywizji litewsko-białoruskich były przecież również pułkami artylerii polowej, a na bazie części z nich powstał później m.in. stacjonujący w Wilnie 19 Pułk Artylerii Polowej (od 1932 r. 19 Pułk Artylerii Lekkiej). Dlatego też postulowałbym dzieje innych pułków artylerii mające związki z Wilnem w latach 1918-1922 przenieść do rozdziału pierwszego, a w podrozdziale o dotychczasowej numeracji 3.3.3 zawrzeć jedynie informacje o wcześniejszej historii 19 pap i 1 pap Legionów, a główne rozważania skoncentrować na poszerzonych rozważaniach o organizacji, dyslokacji i kadrze dowódczej obu tych pułków w latach 1922-1939. Także informacje o zamierzeniach mobilizacyjnych jednostek artylerii lepiej byłoby przenieść do rozdziału siódmego pt. „*Garnizon WP w Wilnie we wrześniu 1939 r.*”, którego tytuł można by też nieco zmodyfikować na np. „*Realizacja założeń mobilizacyjnych i losy garnizonu we wrześniu 1939 r.*” – tu też należałoby przenieść kwestie o zamierzeniach mobilizacyjnych innych jednostek oraz służb wileńskiego garnizonu omówione w tym i kolejnych trzech rozdziałach. Natomiast niewątpliwie mocną stroną trzeciego rozdziału jest wnikliwe omówienie wileńskich koszar, ich historii, lokalizacji, budowy i obsady przez konkretne jednostki wojskowe. Widać w tekście recenzowanej pracy

lekkość poruszania się Autora po omawianej problematyce, która została oparta na szczegółowej kwerendzie archiwalnej. Generalnie można stwierdzić, że rozdział trzeci to bardzo obszerny i wnikliwy rozdział poświęcony jednostkom trzech broni głównych, choć nie wolny od zasygnalizowanych braków i nadmiernego opisu zagadnień w nim zbędnych (tzn. wykraczających poza ramy chronologiczne rozdziału), co zapewne wynikało z chęci autora do jak najszerzego wykorzystania zebranego materiału archiwalnego.

W rozdziale czwartym pt. „*Bronie techniczne w garnizonie WP w Wilnie w latach 1922-1939*” autor szczegółowo omówił zagadnienia związane ze stacjonowaniem w garnizonie wileńskim jednostek lotnictwa, broni pancерnej, saperskich i łączności. W tym wypadku nie mam większych uwag, gdyż jednostki broni technicznych w swym pokojowym kształcie powstały po 1921 r., a przedstawione w rozdziale ich dzieje dotyczą zasadniczo okresu międzywojennego, choć i brakuje szerszej analizy kadry dowódczej, a kwestie związane z planowaniem mobilizacyjnym należałoby przenieść do rozdziału siódmego.

Z kolei rozdział piąty zatytułowany „*Pozostałe bronie w garnizonie WP w Wilnie w latach 1922-1939*” rodzi istotne wątpliwości, co do zawartych w nim treści. Pojęcie „bronie” jest jasno określone w polskiej terminologii wojskowej i odnosi się do formacji liniowych zaprezentowanych w dwóch wcześniejszych rozdziałach. Natomiast żandarmeria i tabory nie są w tym rozumieniu „broniami”, lecz służbami wojskowymi i z tej przyczyny dwa pierwsze podrozdziały (5.1 oraz 5.2) winny się znaleźć – jak wcześniej zasygnalizowano – w rozdziale szóstym poświęconym tym właśnie zagadnieniom. W nawiązaniu do powyższej uwagi odnośnie nazwy rozdziału piątego – wątpliwości budzi umieszczony w nim trzeci podrozdział (5,3) zatytułowanego „*Inne oddziały i formacje*”, z którego – po niewielkich modyfikacjach – należałoby raczej zrobić odrębny rozdział pod wspomnianym tytułem, w którym autor zawarłby omówienie wszelkich innych instytucji i oddziałów wojskowych nie pasujących tematycznie do broni głównych oraz służb wojskowych. Dlatego też umieszczenie w tym obecnym podrozdziale „*Wojskowych kursów maturalnych*” jest nieco dziwne i niezrozumiałe, gdyż w żaden sposób nie można ich zaliczyć do kategorii „oddziały i formacje”. Reasumując, obecny rozdział piąty należałoby – w ocenie Recenzenta – przemodelować i doprecyzować, jakie zagadnienia mają się w nim znaleźć. Problematyka odnosząca się do Korpusu Ochrony Pogranicza, Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego oraz Junackich Hufców Pracy nie dotyczy bezpośrednio jednostek wojskowych stacjonujących w wileńskim garnizonie, lecz pośrednio – jako formy współpracy lokalnych władz wojskowych garnizonu wileńskiego z władzami cywilnymi, lokalnymi organizacjami i szeroko rozumianym społeczeństwem. Z uwagi na ważność poruszanych w całej pracy zagadnień i wynikającą stąd

kolejność ich omawiania – rozdział taki należałoby także przesunąć i umieścić za rozdziałem poświęconym służbom wojskowym. Można także zmienić jego nazwę na np. „Związki garnizonu z miastem i regionem” i kupić w nim całą problematykę związaną z tymi zagadnieniami, w tym m.in. zawarte w dotychczasowym podrozdziale trzecim. Natomiast problematyka „Wojskowych kursów maturalnych” bardziej by pasowała do rozdziału poświęconego wyszkoleniu wojska w garnizonie wileńskim. Warto, by autor zastanowił się nad utworzeniem takiego odrębnego rozdziału, gdzie można byłoby także przenieść treści związane z wyszkoleniem – rozproszone obecnie po różnych rozdziałach.

Większych zastrzeżeń nie budzi rozdział szósty pt. „*Służby w garnizonie WP w Wilnie w latach 1922-1939*”, poświęcony jak wskazuje jego nazwa tematyce służb wojskowych w wileńskim garnizonie, do którego należałoby – w ocenie Recenzenta – przenieść z wcześniejszego rozdziału treści związane ze służbami taborów i żandarmerii, a z rozdziału czwartego – zagadnienia dotyczące służby samochodowej (ujęte obecnie we wspólnym podrozdziale z bronią pancerną). Ponieważ omawianych służb byłoby aż czternaście, toteż wskazane byłoby ich pogrupowanie w bloki problemowe (np. służby uzupełniające, medyczne, transportowe, zaopatrujące, budowlano-fortyfikacyjne, czy jeszcze jakieś inne, które nie mieściłyby się we wcześniej wymienionych). Dzięki temu rozdział byłby bardziej przejrzysty i uporządkowany tematycznie. Wątpliwości budzi zawarcie w obecnym podrozdziale 6.3 (Służba komunikacyjna) szeroko ujętego zagadnienia dotyczącego Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowej w Wilnie, czy Okręgowej Dyrekcji Poczty i Telegrafów w Wilnie. Z punktu widzenia terminologii wojskowej winny tu być omówiona w głównej mierze: służba taborowa i samochodowa (ta ostatnia została wspomniana w podrozdziale dotyczącym broni pancernej), które określane są w terminologii wojskowej jako służby transportowe. Choć zagadnienia organizacji poszczególnych służb zaprezentowane zostały przez autora w dość szerokim ujęciu, to jednak pewien niedosyt budzi nazbyt skrótowe ujęcie ich struktur, obsady dowódczej, a zwłaszcza działalności, która jest przecież jednym z ważniejszych elementów zapewniających sprawne funkcjonowanie garnizonu, jako pewnej całości.

Ostatni rozdział recenzowanej rozprawy pt. „*Garnizon WP w Wilnie we wrześniu 1939 r.*” stanowi niejako zwieńczenie wcześniejszych rozważań Autora na temat wileńskiego garnizonu, gdyż mobilizacja stacjonujących w nim jednostek oraz ich postawa w walkach frontowych była wypadkową wieloletniej pracy szkoleniowej i przygotowań do przyszłej wojny. W tym kontekście – w ocenie Recenzenta – lepiej byłoby, aby autor skoncentrował w tym rozdziale wszelkie zagadnienia dotyczące założeń mobilizacyjnych jednostek i instytucji

wojskowych dyslokowanych w okresie międzywojennym w Wilnie, które są obecnie rozproszone po różnych rozdziałach i stanowią niejako zakończenie poruszanych zagadnień dotyczących poszczególnych rodzajów broni głównych, broni technicznych i służb wojskowych. Opis procesu samej mobilizacji prowadzonej w wileńskim garnizonie, choć dość szeroki, warto byłoby jednak uzupełnić o szerszy opis ośrodków zapasowych (ich struktury, obsady personalnej i działalności) oraz o etaty wojenne poszczególnych jednostek, gdyż to lepiej pokazałoby podjęty wysiłek organizacyjny (w załącznikach można byłoby także zamieścić tabele mobilizacyjne poszczególnych jednostek i instytucji zawarte np. w pracy Ryszarda Rybki i Kamila Stepana). Można byłoby w oparciu o dość szeroką obecnie literaturę pogłębić także rozważania o wojennych dziejach Wilna we wrześniu 1939 r. i choćby zasygnalizowanie późniejszych losów miasta.

Całość tekstu głównego zamyka Zakończenie, które zawiera finalne wnioski Autora oraz odpowiedzi na pytania badawcze, co mgr Szymon Kucharski tak podsumował na s. 484: „*Uważam, że w swojej pracy udało mi się dać odpowiedź na zdecydowaną większość pytań badawczych, postawionych we wstępie*”. Trudno się z tym nie zgodzić, bowiem faktycznie zasadniczo w tekście znajdujemy na ogół obszerne omówienie większości poruszanych zagadnień. W ocenie Recenzenta – widać w Zakończeniu elementy bilansu postępowania badawczego, lecz warto byłoby końcowe konkluzje rozwinąć i mocniej zaakcentować, w jakim zakresie udało się zrealizować poszczególne postulaty badawcze.

Co warto podkreślić, w recenzowanej pracy zawarte zostały mapy garnizonu i Obszaru Warownego (s. 124), plan Wilna z rozlokowaniem poszczególnych jednostek i instytucji wojskowych (s. 138) oraz schematy schronów bojowych wybudowanych w okresie międzywojennym (s. 382-385). Warto byłoby jednak zamieścić także (np. w formie załączników) wykazy dyslokacyjne jednostek i instytucji wojskowych w Wilnie, dla przykładu z lat dwudziestych i trzydziestych, dane statystyczne na temat liczebności poszczególnych jednostek, schematy organizacyjne jednostek, szczegółowe obsady personalne ich kadry dowódczej z lat 1922-1939, czy wspomniane wcześniej tabele mobilizacyjne stacjonujących w garnizonie jednostek i instytucji wojskowych – co byłoby niewątpliwie bardzo pomocne dla lepszej przejrzystości tekstu, a potencjalnemu czytelnikowi pozwoliłoby lepiej zrozumieć specyfikę wileńskiego garnizonu.

W ocenie Recenzenta – w rozprawie jest stosunkowo mało elementów typowych dla organizacji i funkcjonowania garnizonu jako pewnej całości, gdyż niewiele jest informacji o działalności władz garnizonu (komendy Obszaru Warownego i komendy garnizonu) oraz instytucji i służb garnizonowych, czy też społeczno-politycznej, kulturalno-oświatowej i

sportowej roli wojska w mieście, a także jego stosunków z władzami i społeczeństwem miasta. Dlatego też warto byłoby recenzowaną pracę uzupełnić i w pełni wykorzystać istniejący ograniczony materiał źródłowy dotyczący funkcjonowania wileńskiego garnizonu o zagadnienia związane z udziałem wojska w uroczystościach patriotyczno-religijnych, wkładzie społeczeństwa wileńskiego na rzecz Funduszu Obrony Narodowej, Fundusz Obrony Morskiej czy Ligii Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, współpracy wojska z organizacjami paramilitarnymi i kombatanckimi oraz ogólnie o działalności kulturalno-oświatowej wojska na rzecz społeczności lokalnej. Innym mankamentem dysertacji jest brak podsumowania opisywanych zagadnień. Należy dodać, że Doktorant przeanalizował poruszane w pracy problemy badawcze w sposób obiektywny, a w treści rozdziałów dominuje ich rzeczowy i szczegółowy opis, do którego Autor przywiązuje ogromną (niekiedy nadmierną) wagę, przez co momentami recenzowana rozprawa jest „nieco przegadana”.

Konkludując rozważania na temat konstrukcji recenzowanej rozprawy, mogę stwierdzić, że jest ona zasadniczo logiczna i przejrzysta, choć mam zastrzeżenia – zasygnalizowane na wcześniejszych stronach niniejszej recenzji – co do proporcjonalności jej rozdziałów i ich merytorycznej zawartości oraz potrzeby skupienia części omawianych zagadnień w określonych miejscach.

JĘZYK PRACY

Dysertacja doktorska świadczy o dużych zdolnościach Doktoranta w zakresie analizy informacji naukowych oraz źródeł, jak również ich syntezy. Także od strony warsztatowej pracę należy ocenić pozytywnie – aparat naukowy (przypisy i bibliografia) zostały sporządzone zasadniczo poprawnie. Jednak dziwi przyjęty przez Autora (konsekwentnie w całej pracy) zapis bibliograficzny polegający na podawaniu za każdym razem danych bibliograficznych wszystkich publikacji w pełnej wersji. Zgodnie z zasadami warsztatu historyka – przy zapisie tej samej publikacji w jednym rozdziale powinno się podawać ją w kolejnych odsyłaczach tego rozdziału w „wersji skróconej” (z użyciem skrótów polskich bądź łacińskich). Wysoko należy także ocenić styl narracji, którym posłużył się Autor oraz walory językowe rozprawy, która charakteryzuje się klarownością poprowadzonego w niej wykładu. Praca napisana jest poprawną polszczyzną i została poprawnie zredagowana, choć zdarzają się w niej drobne usterki stylistyczne oraz techniczne, które z łatwością można wyeliminować przed ewentualnym jej wydaniem w wersji książkowej.

UWAGI SZCZEGÓŁOWE

s. 41 - „54000 odbiorników” – takie wartości liczbowe lepiej zapisać w formie 54 tys.;

s. 49 - występuje jednozdaniowy akapit, czego ze względów stylistycznych należy unikać;

s. 50 i następne - podawanie niemal za każdym razem pełnych personaliów danej osoby, nawet na tej samej stronie, w tym samym rozdziale należałoby przy kolejnym jej wymienianiu podawać inicjał imienia;

s. 51 - „o 4:00” – zapis godzin lepiej jest podawać w następującej formie „o godz. 4.00”;

s. 52 - „... bolszewicy podsunęli się na wzgórze ...”; s. 53 - „Nad głowami żołnierzy rozpięta się wówczas strzelanina, podczas której Niemcy zostali zmuszeni do odwrotu.”;

s. 57 - „Ok. 22:00 ...” – nie powinno się ze względów stylistycznych rozpoczynać zdań od skrótów, dlatego też w takim wypadku powinno się je rozwinąć, czyli zacząć zdanie od wyrazu „Okolo ...”;

s. 57 - „... gen. Edwarda Śmigłego-Rydza ...” – zła forma nazwiska w odniesieniu do opisywanych zdarzeń w 1919 r., gdyż nazwisko Śmigły-Rydz nosił on dopiero od 1936 r. (z kolei na s. 456 użyto znów niewłaściwej dla tego momentu formy nazwiska jako „Edwarda Rydza-Śmigłego”);

s. 60 - „... trójbaterijny II/1, papL-B ...” – problematyczny zapis numerów dywizjonów poprzez stosowanie ukośnika, postulowałbym podawać takie zapisy w formie „trójbaterijny II dywizjon 1. papL-B”;

s. 66 - „... na około 24 h.” – lepiej podać, że na około 24 godziny;

s. 71 - „Natomiast w latach 1919-1922 Wilno było siedzibą polskich dowództw najwyższego szczebla – frontu, armii i grupy operacyjnej ...” – dowództwem najwyższego szczebla nie jest na pewno dowództwo grupy operacyjnej, lecz jedynie dowództwem wyższego szczebla;

s. 73 - „... dowództwu 2. Armii, stacjonującemu w Lidzie.” – stacjonować to mogą jednostki wojskowe, a dowództwo armii raczej kwaterowało w danej miejscowości;

s. 74 - „Przy czym, inspektoraty były organami o stosunkowo małej liczebności.” – niezręcznie pisać o liczebności organu, w tym wypadku lepiej użyć określenia „o stosunkowo małej obsadzie personalnej”;

s. 75 - „gen.-ppor.” – w przypadku gdy nie odnosimy stopnia wojskowego do konkretnej osoby winno się go podawać w rozwiniętej formie, druga uwaga dotyczy zbędnego myślnika w skrócie tego stopnia, a trzecia niejasności, dlaczego w odniesieniu do

jednego momentu (początek 1923 r.) Autor używa stopnia generał podporucznik, a w następnym wersie generał brygady (tak jest faktycznie w Dodatku Tajnym do Dziennika Rozkazów MSWojsk. nr 2 z 1923 r. – lecz w takim wypadku należałoby to odpowiednio skomentować); ustawą z 23 marca 1922 r. przemianowano stopnie generała porucznika i generała podporucznika na generała dywizji i generała brygady, ustawa ta weszła w życie 5 maja tego roku;

s. 77 - „... zachowało się *nieco* sprawozdań” – słowo „nieco” jest mało precyzyjne;

s. 83 - „... na które obszar państwa polskiego podzielono rozkazem Sztabu Generalnego nr 4 z 30 października 1918 r.” – należałoby raczej napisać „obszar państwa polskiego podległego Radzie Regencyjnej”, bowiem formalnie państwa polskiego jeszcze wówczas nie było, a tym bardziej nie miało ono określonych granic;

s. 92 - „*Ostateczne zjednoczenie DOK III ...*” – w takim kontekście lepiej użyć słowa zjednoczenie w cudzysłowie;

s. 93 - „*Powstały w ten sposób okręg wojskowy ...*” – nieprecyzyjna nazwa, odnosząca się do powiększenie obszaru OK III Grodno w 1927 r., okręgi wojskowe w Polsce istniały od października 1918 r. do lipca 1919 r., jako szczebel wojskowych władz terytorialnym pośredni pomiędzy Inspektoratami Lokalnymi, a później Okręgami Generalnymi a władzami garnizonowymi, oraz ponownie w latach 1945-2012, tym razem jako terytorialne władze wojskowe szczebla okręgowego;

s. 101 - „... *dokonano fundamentalnym rozkazem ...*” – słowo fundamentalnym nie jest tu właściwsze;

s. 101 - „... *kilku drobniejszych obiektów obronnych ...*” – słowo drobniejszych także nie jest w tym kontekście właściwe;

s. 139 - „*Drugą była natomiast Dywizja Litewsko-Białoruska – pierwsza w ogóle dywizja, jaką jeszcze w 1918 r. utworzono w strukturach Wojska Polskiego ...*” – nieprecyzyjne stwierdzenie, gdyż pod koniec 1918 r. ową dywizję zaczęto dopiero tworzyć, zaś proces jej formowania zakończono dopiero na początku 1919 r.;

s. 172 – tabela bez numeru, tytułu i źródła;

s. 190 - „*Natomiast składnica wojenna była ośrodkiem mobilizacyjnym pułku.*” – zadaniem tym w latach 1921-1924 zajmowały się kadry batalionów zapasowych poszczególnych pułków piechoty, a nie składnice wojenne;

s. 217 - „... *8 maja 1919 r. korpus został rozbrojony przez Niemców.*” – błędna data roczna, bowiem I Korpus Polski w Rosji rozwiązano w 1918 r.;

s. 217 - „*plk. Rawicz-Dziewulskiego*” – brak imienia (Stanisława), w nazwiskach dwuczłonowych odmieniają się zasadniczo oba człony nazwiska;

s. 219 - „*3. pułk Ułanów Wileńskich*” – nazwa własna, toteż wszystkie wyrazy powinny się zaczynać dużą literą (podobna uwaga do s. 220 - „*szwadron zapasowy Tatarskiego pułku ułanów im. plk. Mustafy Achmatowicza*” – winno być Szwadron Zapasowy Tatarskiego Pułku Ułanów im. plk. Mustafy Achmatowicza;

s. 231 - „... *zdaje się, że były one skokowe.*” – użycie słowa „skokowe” w odniesieniu do zmian stanu osobowego pułku nie jest właściwe;

s. 321 - „... *niewielką, ale bardzo istotną jednostkę lotnictwa – posterunek meteorologiczny.*” – posterunek nigdy nie był jednostką, a pododdziałem;

s. 329 - „*Nową strukturą był etat oficera do spraw kwalifikacji i ewidencji taboru samochodowego przy Wileńskim Urzędzie Wojewódzkim. Termin jego utworzenia wyznaczono na 31 marca 1930 r.*” – stylistyka, czy etat jest strukturą?;

s. 329 - „... *polskich broni pancernych ...*” – niezrozumiałe użycie liczby mnogiej;

s. 434 - „*W pokojowej organizacji wojska PKU podlegały początkowo Szefostwu Poborowemu przy danym DOK, zaś po likwidacji tych organów pośrednich 1 października 1924 r. przełożonym komendantów PKU stał się sam dowódca OK.*” – po pierwsze nie wiadomo co to takiego „wojska PKU”, należałoby inaczej przemodelować zdanie lub wstawić przecinek przed tym skrótem, po drugie – niejasne jest stwierdzenie, że po likwidacji Szefostwa Poborowego DOK III przełożonym PKU stał się dowódca okręgu, gdyż w rzeczywistości po likwidacji w sierpniu 1924 r. wspomnianego szefostwa, jego agendy przekazano Oddziałowi Ogólnemu sztabu DOK III oraz nowo powołanemu wówczas Inspektorowi Poborowemu DOK III;

s. 445 - „*WWS*” – należałoby się zastanowić, czy sensowne jest wprowadzanie skrótów, które w całej obszernej pracy występują rzadko, jak np. wymieniony tu skrót użyty jedynie cztery razy;

s. 453 - brak wzmianki o wyznaniu mojżeszowym, co jest zasadniczo poprawne, gdyż w Wilnie nie było żadnych wojskowych organów tego wyznania, a w całym OK III Grodno był jedynie rabin OK III, lecz i o tym należałoby wspomnieć, by nie sprawiać wrażenia, że Autor zapomniał o wspomnianym wyznaniu;

s. 469 - „*dap-lot*” – dziwna wersja skrótu odnosząca się do dywizjonu artylerii przeciwlotniczej, winna być podawana jako „daplot”.

PODSUMOWANIE

Podsumowując powyższe rozważania, recenzowana rozprawa zawiera postawione w logiczny sposób, w kolejnych rozdziałach, postulaty badawcze i odpowiedzi Autora na nie – w oparciu o bogatą literaturę przedmiotu oraz szeroką kwerendę archiwalną. Warto podkreślić także, że ustalenia mgr. Szymona Kucharskiego mają w dużej mierze nowatorski charakter i są bardzo interesujące od strony faktograficznej, wzbogacając naszą wiedzę na temat wileńskiego garnizonu. Niewątpliwą zasługą Autora jest dotarcie do wszystkich dostępnych źródeł i rzetelne ich wykorzystanie. Rozprawa jest „gęsta” od drobiazgowych danych (co oczywiście jest jej zaletą), lecz odbyło się to „kosztem” potrzebnego od czasu do czasu szerszego spojrzenia na przemiany organizacyjne, szkoleniowe i wychowawcze odbywające się w polskiej armii w okresie międzywojennym.

Lektura przedłożonej do oceny rozprawy doktorskiej pozwala stwierdzić, że ma ona charakter oryginalny, będący efektem własnych badań Autora, który w odniesieniu do problematyki historii polskiej wojskowości w I połowie XX w. wykazał swoje kompetencje w zakresie samodzielnej pracy naukowej. Rozprawa doktorska mgr. Szymona Kucharskiego charakteryzuje się klarownością poprowadzonego w niej wykładu, w którym prezentowane zagadnienia o bardzo szerokim zakresie tematycznym i problemowym musiały zostać zaprezentowane w sposób wielowątkowy – z którym to zadaniem Autor poradził sobie zasadniczo dość dobrze. Wspomniane we wcześniejszej części Recenzji uwagi i dostrzeżone usterki nie obniżają jednak zasadniczo wartości rozprawy i pozytywnej oceny całości recenzowanej pracy, będącej nowatorskim opracowaniem problemu badawczego. Zawarte w recenzji spostrzeżenia mają charakter dyskusji z Autorem, który – jak wynika z analizy tekstu recenzowanej rozprawy – dobrze zna i panuje nad opisywaną materią. Warto tu dodać, że rolą Recenzenta jest nie tylko dokonanie prostej oceny pracy, ale także wskazanie różnych kierunków działań zmierzających do podniesienia jej jakości, zwłaszcza w przypadku podjęcia prac nad jej ewentualną publikacją, do czego gorąco zachęcam. Sądzę, że Autor, przygotowując książkową wersję rozprawy, rozważy sugestie i postulaty Recenzenta. Dzięki temu ta niezwykle interesująca, duża objętościowo (517 stron) i oparta na szerokiej bazie archiwalnej praca zostanie dopełniona o nowe wątki, które mogą ukazać w szerszym kontekście zagadnienia nieomówione dotąd szerzej w żadnym z dotychczasowych opracowań. Sugerowałbym także, aby przed wydaniem pracy drukiem, Autor przeanalizował ją ponownie pod względem konstrukcji i przemodelowania niektórych rozdziałów, co znacznie podniosłoby jej – i tak już wysoką – wartość badawczo-poznawczą.

W podsumowaniu, mogę stwierdzić, że dysertacja mgr. Szymona Kucharskiego – mimo przedstawionych powyżej uwag – stanowi ważny i istotny wkład w badania dziejów garnizonu wileńskiego w latach II Rzeczypospolitej. Biorąc pod uwagę ogrom pracy wykonanej przez Doktoranta, doceniając solidną kwerendę archiwalną oraz biblioteczną, jak również wprowadzenie do obiegu naukowego szeregu nowych szczegółowych ustaleń dotyczących dziejów wspomnianego garnizonu – całokształt pracy należy ocenić pozytywnie,

WNIOSEK KOŃCOWY

Rozprawa doktorska autorstwa mgr. Szymona Kucharskiego jest dziełem oryginalnym i posiada charakter nowatorski, będąc źródłem wielu cennych ustaleń badawczych. Stanowi zarazem pierwszą w polskiej historiografii próbę kompleksowego przedstawienia dziejów garnizonu Wojska Polskiego w Wilnie w okresie międzywojennym. W tym kontekście cel badawczy należy uznać za zrealizowany. Recenzowana dysertacja odpowiada formalnym, merytorycznym oraz metodologicznym wymogom stawianym przed dysertacjami doktorskimi i wnoszę o dopuszczenie mgr. Szymona Kucharskiego do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Witold Jarno, prof. UŁ

Jarno Witold